

Ks. Łukasz Marczak
Lublin

Pełnienie roli ojca w kontekście ekonomicznym

Wstęp

Pełnienie roli ojca określa jego pozycję w rodzinie i zawiera się w wypełnianiu specyficznej funkcji, która wynika z obowiązków względem posiadanego potomstwa. Fundamentalną rolą ojca jest wychowanie dzieci i tym samym kreowanie obrazu ojcostwa. Zdaniem Marii Ziemskiej, efektywność pełnionej roli ojcowskiej zależy od przeświadczenia o ważności roli rodzicielskiej, stopnia identyfikacji z tą rolą oraz treści motywacji współżycia rodzinnego¹. Oprócz czynników społecznych i kulturowych coraz bardziej na pełnienie roli ojca oddziałuje także kontekst ekonomiczny, który wyraża się głównie w pełnionych obowiązkach zawodowych. Franciszek Adamski, ukazując funkcję ekonomiczną rodziny zaznacza, że praca zawodowa dostarcza rodzinie dóbr materialnych² i w związku z tym, kontekst ekonomiczny należy wiązać głównie z pełnieniem obowiązków zawodowych. Zdaniem Jean Delumeau, triumf liberalizmu gospodarczego, zapoczątkowujący wszelkie zmiany ekonomiczne, uprzemysłowienie wraz z urbanizacją i ogólny rozwój techniki, przeobraziły rodzinę, sprowadzając role ojcowskie na nowe tory³. Również większa autonomia ekonomiczna kobiet – w opinii Krystyny Slany – zmienia pozycję mężczyzn w gospodarstwie domowym i obniża ich autorytet⁴. Realizacja ojcostwa została już szeroko przedstawiona w różnych aspektach, co potwierdza wiele publikacji w tym temacie. W jaki sposób pełnienie obowiązków ojcowskich kształtuje się w kontekście ekonomicznym? Jakie są dziś dylematy ojców? Jak przedstawia się dominujący model ojcostwa i jakie stwarza się mężczyznom szanse dojrzałego realizowania ich ojcowskiej roli? Jak praca zawodowa oddziałuje na rodzinę pod względem pełnionych ról rodzicielskich? W kontekście odpowiedzi na te pytania kreują się dziś style pełnienia roli ojca.

¹ M. Ziemska, *Postawy rodzicielskie*, Warszawa 1973, s. 25.

² F. Adamski, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków 2002, s. 36.

³ J. Delumeau. *Niezupełnie ten sam*, Warszawa 1996, s. 321.

⁴ K. Slany, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2002, s. 60.

Niniejszy artykuł ma charakter przeglądowy. Odwołuje się głównie do pracy zbiorowej wydanej pod redakcją Doroty Kornas-Bieli *Ojcostwo wobec wyznań współczesności* – jednej z najnowszych publikacji, obszernie pokazującej obraz dzisiejszego ojcostwa. Analizę teoretyczną wspiera materiał empiryczny, składający się głównie z opracowań CBOS i OBOP oraz badań zrealizowanych w ramach projektu pt. *Godzenie ról rodzinnych i zawodowych kobiet i mężczyzn*⁵. Artykuł rozpoczyna się od zarysowania kontekstu ekonomicznego w kształtowaniu się modelu rodziny i ojcostwa, a następnie łączy ten kontekst z ogólnymi stylami pełnienia roli ojca.

1. Ojcostwo w kontekście ekonomicznym

W społeczeństwie polskim jeszcze do niedawna przeważał tradycyjny model ojcostwa. W tym modelu pracę zarobkową w rodzinie podejmował tylko mężczyzna, a kobieta zajmowała się gospodarstwem domowym i wychowaniem dzieci. Taki model rodziny występuje również współcześnie, jednak zauważalny jest proces upowszechniania się tzw. modelu partnerskiego, w którym praca zarobkowa podejmowana jest przez obydwóch małżonków⁶. Jednocześnie w takim modelu zakłada się, że małżonkowie wspólnie są odpowiedzialni za wychowanie dzieci. Jest to jednak model idealny, który nie zawsze funkcjonuje i w konsekwencji tego występują różne jego konotacje z modelem tradycyjnym. Kontekst ekonomiczny najczęściej kształtuje model rodziny, w którym kobieta jest podwójnie obciążona pracą. Taka sytuacja istotnie wpływa na realizację ojcostwa. Okazuje się, że mężczyźni na różny sposób odnajdują się w sytuacji, gdzie – jak to dotąd było – już nie tylko oni są odpowiedzialni za finansowe utrzymanie rodziny.

1.1. Dylematy ojcostwa

W obecnych czasach ojcowie starają się odnaleźć swoje miejsce w rzeczywistości, w której ich status nie jest już tak jasno określony, jak to było jeszcze kilka pokoleń temu. Jednak ojcowie mogą dziś ciągle w znaczny sposób wpływać na ustalanie nowych, bardziej odpowiednich dla nich ról. Ich zadaniem jest dookreślenie, czym jest ojcostwo, tak mocno kształtowane dziś przez zmiany

---

⁵ Program wdrażany przez Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich przy współpracy merytorycznej Departamentu Analiz Ekonomicznych i Prognoz w Ministerstwie Pracy i Polityki Społecznej. Projekt został zrealizowany w latach: 2008–2012.

⁶ *Potrzeby prokreacyjne oraz preferowany i realizowany model rodziny*, CBOS 2012, Warszawa, s. 5.

społeczno-kulturowe i gospodarcze, przez media i kulturę⁷. Spojrzenie na mężczyznę i jego rolę zmienia się wraz z przeobrażaniem się rzeczywistości społecznej i niesie ze sobą wymóg redefiniowania pewnych ról, obowiązków, a nawet tożsamości. Wraz ze zmianą postaw męskich przekształceniu ulega także model ojcostwa, który musi być na nowo zdefiniowany⁸.

Dzisiaj ojcowie stoją przed dylematem. Rozważają, czy korzystniejszym będzie całkowite poświęcenie się pracy zawodowej dla korzyści materialnej rodziny, czy spożytkowanie czasu na budowanie więzi z najbliższymi poprzez obecność z nimi w domu. Funkcjonowanie kilku wizerunków ojcostwa i wzorów postępowania wprowadza ojców w zagubienie. Ojcowie nie wiedzą do końca jak się określić. Czasami są zagubieni i nie potrafią wskazać przyczyny takiego stanu. Dodatkowo mają problem z określeniem danych zachowań, jako wpisujących się w istotną dla nich kategorię męskości. Obecna kultura ojcostwa wymaga od ojców zaangażowania, które tak naprawdę nie jest precyzyjnie i jednoznacznie określone. Dylemat między pogodzeniem dwóch wysuwających się najbardziej na pierwszy plan obowiązków ojca – zapewnienia bytu rodzinie i wychowania potomstwa – może wywoływać u ojca nieustanną wątpliwość, czy postępuje właściwie. Zaczyna zatem szukać wskazówek i konkretnych porad, uzyskując je najczęściej w poradnikach, czasopismach, w mediach, które pokazują subiektywnie najbardziej właściwy model ojcostwa.

1.2. Dominujący model ojcostwa

Polacy najczęściej określają swoje relacje małżeńskie, jako partnerskie, jednak często jest to jedynie sfera deklaracji. Model realizowany bliższy jest tradycyjnemu podziałowi ról⁹. Jednakże Danuta Duch-Krzystoszek zauważa, że „podział funkcjonowania społeczeństwa w oparciu o tradycyjny podział ról dotyczących kobiety i mężczyzny jest ideą utopijną”¹⁰. Idea partnerstwa, choć akceptowana, nie znajduje przełożenia w życiu codziennym. Choć pozornie obowiązki domowe dzielone są pomiędzy małżonków, to bardzo często kobieta wykonuje więcej prac domowych. Najczęstszą przyczyną takiego stanu są nierówne zarobki

---

⁷ U. Kluczyńska, „*Nowe ojcostwo*” w *kontekście przemian męskości w kulturze współczesnej*, [w:] W. Muszyński, E. Sikora [red.], *Miłość, wierność i uczciwość na rozstajach współczesności. Kształty rodziny współczesnej*, Toruń 2008, s. 173.

⁸ Tamże, s. 177.

⁹ L. Dyczewski, *Ojciec w ocenie dorosłych dzieci*, [w:] D. Kornas-Biela [red.], *Ojcostwo wobec wyzwań współczesności*, Lublin 2011, s. 58.

¹⁰ D. Duch-Krzystoszek, *O podziale władzy i obowiązków w rodzinie*, [w:] J. Sikorska [red.], *Kobiety i ich mężowie. Studium porównawcze*, Warszawa 1996, s. 150.

małżonków¹¹. Taka sytuacja ma także wytłumaczenie w tym, że praca kobiety z racji mniejszych zarobków jest warta mniej dla rodziny niż praca mężczyzny. Z tego może wynikać mniejsze zaangażowanie mężczyzn w prace domowe.

Z badań socjologicznych wynika, że 30% mężczyzn nie angażuje się w wykonywanie prac domowych. Tymczasem zdecydowana większość mężczyzn (63%) uważa, że mężczyzna bez względu na wypełnianą pracę powinien uczestniczyć w wykonywaniu obowiązków domowych. Takie samo zdanie podziela 73% kobiet. Jedynie 7% mężczyzn twierdzi, że przeznacza więcej niż połowę swego czasu na wykonanie prac domowych. Jeżeli uświadomimy sobie, że co druga kobieta i co trzeci mężczyzna nie są aktywni zawodowo, to wtedy dopiero można zobaczyć, jak wielkie są dysproporcje w podziale obowiązków domowych. W ponad półtora tysięcznej grupie ankietowanych mężczyzn nie znalazł się żaden, który deklaruje, iż wszystkie prace domowe wykonuje sam¹².

W Polsce wciąż dominuje klasyczny podział ról małżeńskich. Pranie, prasowanie, przygotowywanie posiłków, zmywanie naczyń, sprzątanie oraz robienie zakupów, w większości domów, zazwyczaj nie należy do obowiązków mężczyzn. Mężczyźni także w niewielkim stopniu opiekują się dziećmi. Rzadko odrabiają z nimi lekcje. Również opiekowanie się osobami kalekimi lub przewlekłe chorymi nie należy do ich zajęć. Te prace wykonują kobiety. W opinii D. Duch-Krzystoszek „mężczyznom przyszło łatwiej oddać przynajmniej częściową kontrolę i podzielić się odpowiedzialnością za podejmowane decyzje w ważnych sprawach rodziny, niż podjąć partnerstwo w wykonywaniu codziennych, mało inspirujących i uciążliwych dla kobiety prac domowych”¹³. Do obowiązków mężczyzn głównie należy zlecenie usług do wykonania, np. prace remontowe, jednakże już załatwianie spraw urzędowych mężczyźni chętniej oddają żonom (35% przypadków)¹⁴.

Prace wykonywane przez rodziców można podsumować stwierdzeniem dziecka jednego z uczestników badania: „mama jest od obowiązków, tatuś od przyjemności”¹⁵. Ojcowie najchętniej podejmują się najprzyjemniejszych czynności związanych z rodzicielstwem. Najbardziej interesuje ich rozrywka i zabawa z dzieckiem. Ojcowie lubią także wozić dzieci do szkoły – prawdopodobnie dlatego, że rodzinny samochód głównie jest do ich dyspozycji. Według 40% kobiet

¹¹ *Czynnik ekonomiczny główną przyczyną podziału ról zawodowych i rodzinnych kobiet i mężczyzn*, Informacja prasowa przygotowana na potrzeby projektu *Godzenie ról rodzinnych i zawodowych kobiet i mężczyzn*, Warszawa 2011, s. 1.

¹² D. Duch-Krzystoszek, *Wartość pracy kobiet i mężczyzn z rodzinie i na rynku pracy. Raport z konferencji „Polska dla rodziny – rodzina dla Polski”*, Warszawa 2009.

¹³ D. Duch-Krzystoszek, *O podziale władzy*, s. 156–157.

¹⁴ *Kobiety i mężczyźni o podziale obowiązków domowych*, CBOS 2006, Warszawa, s. 2.

¹⁵ A. Titkow, D. Duch-Krzystoszek, B. Budrowska, *Nieodpłatna praca kobiet. Mity, realia, perspektywy*, Warszawa 2004, s. 105.

biorących udział w badaniu, mężczyźni prawie wcale, lub nigdy, nie uczestniczą w pielęgnacji dziecka, w czynnościach takich jak ubieranie czy kąpiel. Taka sama ilość badanych ojców (40%) przyznało, że czas na wspólne zabawy z dzieckiem ma tylko w niedzielę lub w wolne dni. Aktywne włączanie się ojców w opiekę nad dzieckiem w wielu przypadkach pozostaje jedynie marzeniem kobiet-matek¹⁶.

Specjaliści twierdzą, że taki stan związany jest z tradycyjnym modelem patriarcalnym, w którym mężczyzna zdobywa pieniądze na utrzymanie rodziny, a kobieta opiekuje się dziećmi i zajmuje się domem. Za taki stan rzeczy odpowiadają również same kobiety. Okazuje się, że to one same uniemożliwiają ojcom ich dzieci pełne włączenie się w wykonywanie obowiązków domowych. W domach podział obowiązków głównie zależy od kobiet. To one wyznaczają pracę, a będąc emocjonalnie silnie związane z dziećmi, tworzą „ognisko domowe”, przypisując sobie samym więcej obowiązków. Istotną przyczyną małego zaangażowania ojców w pełnienie obowiązków domowych jest niewystarczająco rozwinięty u mężczyzny mechanizm godzenia różnych ról. Ta trudność wykonywania zajęć, które od zawsze przypisane były kobietom, wynika z upowszechnionego i silnie wbudowanego w świadomość tradycyjnego modelu rodziny oraz z presji ekonomicznej. Na niewielkie zaangażowanie mężczyzn w codzienne prace domowe wpływa także wiele utartych stereotypów, których siła oddziaływania jest wielka. Stereotypy znacznie upraszczają rzeczywistość i są odporne na zmiany¹⁷. Mężczyzn wyróżnia: niezależność, dominacja, ambicja, samodzielność, racjonalność i logika, kreatywność, aktywność, stanowczość i łatwość decydowania oraz skuteczność w działaniu, spokój, chłód emocjonalny, nieczułość. Te stereotypowe cechy mają mężczyźnię pomóc w realizacji bardziej trudnych i poważnych zadań niż sprzątanie, gotowanie czy bawienie dzieci.

W polskich rodzinach coraz częściej pracę zawodową podejmują obydwoje małżonkowie. Wynika to nie tylko ze zwiększonych potrzeb finansowych, ale także z sytuacji społeczno-ekonomicznej kraju, która w sposób pośredni wymusza podejmowanie aktywności zawodowej zarówno przez męża jak i żonę. W takiej sytuacji kobieta bierze na siebie podwójną odpowiedzialność, co prowadzi do zjawiska podwójnego obciążenia kobiet pracą zawodową i rodzinną. Można powiedzieć, że kobieta pracuje na dwa etaty: zarobkowo i w domu. Taka sytuacja jest akceptowana i społecznie usankcjonowana z dwóch względów. Z jednej strony panuje powszechne przekonanie o lepszej predyspozycji kobiety do wypełniania funkcji wychowawczej. Z drugiej strony, praca kobiety w domu jest oceniana

---

¹⁶ Tamże.

¹⁷ *Rola i pozycja mężczyzny w życiu rodzinnym i zawodowym. Informacja prasowa przygotowana na potrzeby projektu Godzenie ról rodzinnych i zawodowych kobiet i mężczyzn*, Warszawa 2011, s. 1.

jako mało wartościowa. Praca zarobkowa kobiety często traktowana jest tylko, jako uzupełnienie budżetu domowego. Ciągłe w społeczeństwie obowiązkiem utrzymania rodziny obciąża się mężczyzn. Stąd w wyniku kryzysu ekonomicznego rodzina skupia się na utrzymaniu pracy mężczyzny umniejszając pracy kobiety, niemniej jednak obowiązek zabezpieczenia finansowego mężczyźni dzielą często w mniejszym lub większym stopniu z kobietami.

1.3. Nowe szanse dla ojcostwa

Złożona rzeczywistość odnajdywania się ojca w pełnieniu swojej roli dała mu jednocześnie wiele nowych szans kreowania modelu ojcostwa. Część obowiązków ojca, m.in. utrzymanie materialne rodziny, przejęła kobieta. Zatem wydaje się, że ojciec powinien mieć więcej czasu, który mógłby przeznaczyć dla rodziny. Czy rzeczywiście ojcowie mają więcej czasu i przeznaczają go dla rodziny? Choć ojciec stracił swoją znaczącą pozycję rodzinną, to tak naprawdę nie wiadomo dziś, co zyskał. Współcześnie tworzy się wizerunek ojca odciążającego kobietę w pełnieniu jej obowiązków domowych. Lansuje się wzorzec ojca wrażliwego i empatycznego, który opiekuje się dzieckiem podobnie jak matka i niejako „podąża” za nim zaspokajając jego potrzeby.

Aby ukazać szanse dla ojców w takim modelu, należałoby najpierw przywołać okoliczności kryzysu ojcostwa. Rozpoczął się on w XIX w. wraz ze zmianami na rynku pracy, gdy transformacji uległ model rodziny. Poradnik z tamtego czasu autorstwa L. A. Maritina *Edukacja matek, czyli cywilizowanie rodzaju ludzkiego przez kobiety* sugeruje, że rola ojca nie polega na wychowywaniu dzieci czy ich nauczaniu. Te zadania stopniowo przejęło państwo za pośrednictwem pracy nauczyciela czy opiekuna społecznego. Dopiero w latach 70-tych XIX w., gdy kobiety zaczęły dążyć do zrównania swoich pozycji społecznych ze statusem pracujących mężczyzn, ojcowie na powrót zaczęli starać się być wychowawcami¹⁸. Współcześni ojcowie stoją na nowo przed zadaniem połączenia realizacji roli zawodowej i ojcowskiej. Ich sytuacja w tej kwestii podobna jest do zadania kobiet, które w końcu XIX w. weszły na rynek pracy i stanęły przed zadaniem sprawnego połączenia roli matki wraz z wykonywaną pracą zawodową. Zdaniem Małgorzaty Sikorskiej „jeszcze nigdy nie istniały tak duże społeczne wymagania względem ojców, dotyczące ich stopnia zaangażowania się oraz zbliżenia się do własnych dzieci”¹⁹.

---

¹⁸ M. Sikorska, *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko: o nowym udziale sił w polskich rodzinach*, Warszawa 2009, s. 191.

¹⁹ Tamże, s. 192.

Szansą przezwyciężenia kryzysu ojcostwa są projekty mające na celu inspirowanie i wspieranie mężczyzn w pełnieniu ich wyjątkowo ważnej roli ojcowskiej. Powstają fundacje i organizacje, które – poprzez organizowanie warsztatów i szkoleń – uczą realizacji ojcostwa. Jednym z takich pomysłów jest program Inicjatywa Tato.Net, który został rozpoczęty w 2004 r. z inicjatywy Dariusza Cupiała. Program ten powstał w odpowiedzi na współczesne zapotrzebowanie rodzin i ma na celu odbudowę zaangażowanego i świadomego ojcostwa. Misją inicjatywy Tato.Net jest pomaganie mężczyznom w rozwijaniu wizji odpowiedzialnego ojcostwa oraz budowanie indywidualnego planu bycia aktywnym i spełnionym ojcem. Program ten zachęca ojców do dzielenia się swoim doświadczeniem, co może się realizować w szukaniu grup wsparcia wśród innych ojców. Misja Tato.Net realizuje się przez budowanie sieci współpracy organizacji i instytucji przyjaznych rodzinie i promujących odpowiedzialne ojcostwo²⁰.

Programy wspierające realizację dojrzałego ojcostwa upowszechniają jego nowy obraz, który wpisuje się w kulturę partnerstwa. Zdaniem Tomasza Szlendaka, można dziś coraz częściej dostrzec ojców otwarcie przyznających się do wykonywania zadań, które do niedawna wyłącznie przypisywano kobietom. Ojcowie nawiązują silną więź z dzieckiem, kiedy towarzyszą żonie przy porodzie, aktywnie uczestniczą w pielęgnacji niemowląt i opiekują się dzieckiem w jego pierwszych miesiącach życia. Dzięki takiemu zaangażowaniu ojca – zdaniem Krystyny Lauk i Wojciecha Widłak – w przyszłości dziecko lepiej się rozwija pod względem intelektualnym i ruchowym, jest bardziej towarzyskie, samodzielne i niezależne²¹.

Szansą dla przezwyciężenia kryzysu ojcostwa są media, które mogą pozytywnie kształtować opinię publiczną na temat upowszechniania dojrzałego pełnienia roli ojcowskiej. Niestety, można zauważyć niepokojące tendencje lansowania słabego stylu ojcostwa głównie w serialach telewizyjnych, jednak nie brakuje także dobrych inicjatyw medialnych. W polskiej telewizji do 2004 r. pojawiło się wiele spotów reklamowych ukazujących ojców wykonujących zadania stereotypowo przypisane wcześniej kobietom²². Na łamach miesięczników, skierowanych do rodziców, publikowane są artykuły mające na celu instruowanie ojców, w jaki sposób mają zajmować się dziećmi. Inicjatywy medialne są skutecznym środkiem upowszechniania odpowiedzialnej realizacji ról rodzicielskich.

---

²⁰ D. Kornas-Biela [red.], *Ojcostwo wobec wyzwań współczesności*, Lublin 2011, s. 149–152.

²¹ M. Sikorska, *Nowa matka, nowy ojciec*, s. 193–194.

²² Zob. K. Arcimowicz, *Obraz ojca w polskich mediach*, „Niebieska linia” nr 1/2004, <http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/4374-obraz-ojca-w-polskich-mediach> (18.12.2013).

2. Style pełnienia roli ojca

W kontekście przedstawionego dylematu ojcostwa oraz jego dominującego modelu, mężczyźni w różny sposób mogą wypełniać role ojcowskie. Tworzone typologie ojców ogólnie wskazują na najbardziej powszechne style realizacji ojcostwa. Przywołując typologię ojcostwa Marii Braun-Gałkowskiej najczęściej w rodzinach można zauważyć realizację ojcostwa na sposób ojców nieobecnych, słabych, trujących i wreszcie ojców dobrych²³.

2.1. Ojciec nieobecny

Obecna sytuacja społeczno-ekonomiczna ma znaczny wpływ na nieobecność ojca w domu, który poświęcając się pracy zawodowej, w małym stopniu towarzyszy rozwojowi swoich dzieci²⁴. Przyczyną takiej sytuacji był proces industrializacji, w wyniku którego ojciec większą część dnia zaczął spędzać w pracy poza domem. Przez to stał się niedostępny dla swoich bliskich, wyłączony od pojawiających się w ciągu dnia problemów. Charakterystycznym dla ojca stała się praca dla domu, ale poza domem, pochłaniająca znacznie więcej czasu, niż wtedy, gdy była ona związana z warsztatem przydomowym czy z pracą na roli²⁵. Zwłaszcza słabo wykształceni ojcowie, zobowiązani do utrzymania rodziny, pracują bardzo dużo. Często zmuszani są do pracy na kilku etatach. Sytuację tę zauważa się szczególnie w rodzinach, gdzie pracuje tylko ojciec²⁶.

Nieobecność psychiczna ojca może być także wynikiem specyficznego charakteru relacji między rodzicami, w której żona przejmuje wszystkie obowiązki – także te, które powinien wypełniać ojciec. W takiej sytuacji kobieta, przejmując całość obowiązków domowych, wypiera z tego obszaru mężczyznę, a ten, „wypychany poza dom”, poświęca się pracy zarobkowej. Z kolei mniejsza aktywność zawodowa matek zmusza ojców do bardziej wytężonej pracy. Podobne są skutki różnic w zarobkach – nierzadko niższe wynagrodzenie pracy kobiety sprawia, że rodzina traktuje pracę mężczyzny priorytetowo, tym samym odciążając go w obowiązkach domowych. Życie zawodowe i rodzinne małżonków jest ze sobą ściśle powiązane. Można zauważyć sytuacje, gdy mężczyźni czasami celowo – chcąc

²³ Por. M. Braun-Gałkowska, *Być ojcem*, [w:] D. Kornas-Biela [red.], *Oblicza ojcostwa*, Lublin 2001, s. 201–210; E. Trubiłowicz, M. Gosztyła, *Style pełnienia roli ojca we współczesnych rodzinach*, [w:] D. Kornas-Biela [red.], *Ojcostwo wobec wyzwań współczesności*, Lublin 2011, s. 21–34.

²⁴ M. Sikorska, *Nowa matka, nowy ojciec*, s. 190.

²⁵ D. Kornas-Biela, *Kulturowo-społeczne przyczyny kryzysu ojcostwa*, [w:] tazza [red.], *Ojcostwo wobec wyzwań współczesności*, Lublin 2011, s. 36.

²⁶ E. Trubiłowicz, M. Gosztyła, *Style pełnienia roli ojca we współczesnych rodzinach*, s. 22.

uniknąć prac domowych – angażują się bardziej w pracę zawodową poprzez zwiększanie czasu pracy²⁷. Konieczność takiego postępowania ojcowie tłumaczą zapewnieniem bytu materialnego rodzinie.

Obecność ojca w domu coraz częściej staje się wirtualna, to znaczy, że kontakty z bliskimi utrzymywane są poprzez rozmowę telefoniczną, sms-a lub e-maila. Problem ten pojawia się szczególnie, gdy ojcowie wyjeżdżają do pracy na dłuższy okres. Zauważa się coraz mniej oddziaływania osobowego, bliskiego kontaktu, którego w budowaniu więzi nic nie zastąpi. Im mniejsze dziecko, tym bardziej konieczna jest obecność fizyczna ojca, a nie tylko potwierdzanie uczuć na odległość. Nic nie jest w stanie zastąpić wymiany spojrzeń, dotyku, gestów i tego wszystkiego, co niesie ze sobą komunikacja niewerbalna²⁸. Właśnie w obecności ojca dziecko uczy się go naśladować, ma możliwość wspólnej rozmowy, zwierzenia, czy wspólnego działania²⁹. Leon Dyczewski, badając ilość i jakość czasu poświęconego dziecku przez rodziców, zauważa, że tylko połowa badanych osób stwierdza, że ojciec poświęcił im wystarczająco wiele czasu. Jedna trzecia jest zdania, że ojciec poświęcił im go zbyt mało³⁰. Blisko 70% badanych ojców nie ma w zwyczaju np. chodzenia z dzieckiem do kina, natomiast częściej ojcowie wraz z dzieckiem odwiedzają najbliższych (83%) lub wychodzą z nim na zakupy (66%), do kościoła (67%) czy na spacer (59%)³¹.

Na nieobecność ojca w domu wpłynęło wiele czynników. Oprócz tych związanych z industrializacją i sytuacją ekonomiczno-społeczną, pośrednio można wskazać jeszcze kilka innych. Zmalała potrzeba obecności ojca, jako mężczyzny w domu. Coraz mniej liczy się siła fizyczna ojca, szybkość działania czy umiejętność majsterkowania. Postęp techniczny sprawił, że wykonywane kiedyś przez mężczyznę czynności są dziś zastąpione pracą urządzeń elektrotechnicznych czy sprzętem komputerowym. Brak realizowania się w tych męskich czynnościach skutkuje poczuciem bezużyteczności i niespełnienia³². Poza tym, zauważa się silniejszy proces urbanizacyjny i migracyjny. Wiąże się to z rozbiciem więzi rodzinnych, porzuceniem wyniesionych z domu rodzinnego wzorców postępowania, systemu zasad i ocen moralnych. Osłabienie kontaktów rodzinnych utrudnia określenie swojej tożsamości.

---

²⁷ *Rola i pozycja mężczyzny w życiu rodzinnym i zawodowym*, Informacja prasowa przygotowana na potrzeby projektu *Godzenie ról rodzinnych i zawodowych kobiet i mężczyzn*, Warszawa 2011, s. 2.

²⁸ W. Fijałkowski, *Ojcostwo na nowo odkryte*, Pelplin 1996, s. 20.

²⁹ D. Kornas-Biela, *Kulturowo-społeczne przyczyny kryzysu ojcostwa*, s. 37.

³⁰ L. Dyczewski, *Ojciec w ocenie dorosłych dzieci*, s. 61.

³¹ *Ile czasu rodzice poświęcają swoim dzieciom?*, TNS OBOP 2004, Warszawa, s. 8.

³² D. Kornas-Biela, *Kulturowo-społeczne przyczyny kryzysu ojcostwa*, s. 38.

2.2. Ojciec słaby

Do tej grupy ojców zalicza się mężczyzn, którzy nigdy nie dorosli do pełnienia roli ojca pod względem emocjonalnym³³. Choć mają wysokie dochody, są przystojni, sympatyczni, dobrze ubrani, to jednak nigdy nie podejmują odpowiedzialności za życie swoje i innych. Nie są w stanie podjąć roli dorosłego mężczyzny realizującego się w małżeństwie, ojcostwie i sprawowaniu opieki nad innymi. W takich przypadkach najczęściej żona przejmuje obowiązki męża. Wielu niedojrzałych mężczyzn oczekuje od żony uczuć i zachowań macierzyńskich. To właśnie żona ma się stać matką nie tylko dla jego dzieci, ale też dla niego samego. Żona zaczyna się opiekować mężem. Wskazuje, co ma robić, ponieważ on ciągle czuje się nieodpowiedzialny. Słabi ojcowie nie dają swoim dzieciom oparcia, ponieważ zapominają o ich potrzebach. Nic poważnego nie można im zlecić, ponieważ nie wywiążą się z tego.

Niedojrzałość emocjonalną ojców określić można różnymi wskaźnikami. Podstawą kryzysu ojcostwa jest głównie kryzys męskości, który wyraża się m. in. w szerokiej dyskusji dotyczącej stereotypów związanych z płcią³⁴. Pomieszczenie ról kobiecych i męskich w procesie kształtowania się dojrzałości ojca, ma dla jego ojcostwa duże znaczenie. Niedojrzałość emocjonalna może rodzić się w kontekście zjawiska niewłaściwego przedstawiania obrazu ojca w mediach lub nieodpowiedzialnego konsumpcjonizmu. W dalszym spojrzeniu jest to także przejaw szeroko rozumianego kontekstu ekonomicznego, w którym media – posługując się wzorcami ojcostwa – chcą szokować jego obrazem. Działanie to, ukierunkowane w celu pozyskania widowni, ma przynieść jak największy zysk materialny. Wspomniane zjawiska, pośrednio związane z kalkulacją ekonomiczną, znacznie osłabiają wizerunek ojcostwa i utrwalają patologiczne zachowania mężczyzn. Warto nieco bliżej spojrzeć na te zjawiska.

2.2.1. Ojcostwo w mediach

Szukając przyczyn niedojrzałości do ojcostwa, warto zatrzymać się nad obrazem mężczyzny i ojca w mediach. W polskiej prasie widzi się załamanie przekazu pozytywnego wzoru ojca. Ojciec nierzadko postrzegany jest jako oprawca dla najbliższych³⁵. Zauważa się tutaj kreowanie słabego obrazu mężczyzny, którego cechuje niedojrzałość emocjonalna do pełnienia ról rodzinnych, słabość psy-

---

³³ M. Braun-Galkowska, *Być ojcem*, s. 204.

³⁴ E. Mandal, *Kobiecość i męskość. Popularne opinie a badania naukowe*, Warszawa 2003, s. 39.

³⁵ W badaniu wykorzystano wszystkie publikacje o tematyce rodzinnej z *Gazety Wyborczej*, *Wysokich Obcasów* i *Polityki* z lat 2004–2005. W treściach publikacji szukano problematyki łączącej się z ojcostwem. Por. J. Szulich-Kałuża, *Współczesne ojcostwo w dyskursie prasowym na*

chiczna, czego skutkiem jest zagubienie męskiej tożsamości, zwłaszcza w pełnieniu ról i zadań ojcowskich. Negatywny wizerunek ojcostwa prezentowany w prasie, przyczynia się niewątpliwie do kreowania wypaczonej wizji ojcostwa, jako ważnej roli społecznej i staje się on niestety modelem niepożądanych zachowań ojcowskich, utrwalając patologiczne wzorce postępowania mężczyzn.

Media dziś są nie tylko źródłem rozrywki, ale także sposobem modelowania postaw, zachowań i wyborów. Zwłaszcza telewizja i internet mają coraz większy wpływ na kształtowanie postaw i zachowań, zmniejszając dotychczasowe znaczenie rodziny, szkoły czy Kościoła. Wyniki badań oddziaływania seriali telewizyjnych na kształtowanie dojrzałych postaw ojcowskich są dramatyczne. W serialach telewizyjnych mężczyźni stanowią tło dla kobiet i ich kłopotów. Ojcostwu poświęca się znacznie mniej uwagi niż macierzyństwu. W operach mydlanych następuje odwrócenie roli męskiej i kobiecej. Mężczyźni przedstawiani w tym gatunku telewizyjnym odznaczają się słabszą psychiką od swoich partnerek i są przedstawiani, jako osoby niezdolne do podjęcia obowiązków ojca. Niedojrzałość ojca przejawia się tym, że jego dzieci zostały poczęte zazwyczaj przypadkowo, a on je odrzuca, tłumacząc to różnymi sytuacjami życiowymi³⁶. Sposoby pełnienia roli ojcowskiej, lansowane przez seriale telewizyjne, niekorzystnie wpływają na przygotowanie mężczyzny do podjęcia odpowiedzialności za swoje dziecko.

2.2.2. Ojcostwo a konsumpcjonizm

Mężczyzna, który ulega ideom konsumpcjonizmu, nie kształtuje w sobie dojrzałej postawy ojcowskiej. Taki ojciec ocenia wszystko w kategorii „czy mi się to opłaca oraz co z tego będę miał?”. Nie dorasta do pełnienia trudnej roli ojcowskiej, gdyż kieruje się systemem wartości pragmatycznych³⁷. Co więcej, zauważa się także inne aspekty konsumpcjonizmu. W przeszłości mężczyzna realizujący swoje życie w roli polityka, przedsiębiorcy czy właściciela ziemskiego posiadał już z tej racji znaczną pozycję społeczną. Dostarczał rodzinie koniecznych środków do życia i przez to znacznie górował nad kobietą, której aktywność nie wykraczała poza obszar domu. Dziś sytuacja się zmieniła. Dawny ojciec – poważny, ustatkowany, odpowiedzialny za rodzinę – został zastąpiony przez ojca zorientowanego na rozrywkę i zabawę³⁸. To wyraz zjawiska nieograniczonej konsumpcji,

---

przykładzie *Gazety Wyborczej i Polityki*, [w:] D. Kornas-Biela [red.], *Ojcostwo wobec wyzwań współczesności*, Lublin 2011, s. 74.

³⁶ Zob. M. Wyźlic, *Przedstawienie ojcostwa w serialach telewizyjnych*, [w:] D. Kornas-Biela [red.], *Ojcostwo wobec wyzwań współczesności*, Lublin 2011, s. 75–84.

³⁷ D. Kornas-Biela, *Kulturowo-społeczne przyczyny kryzysu ojcostwa*, s. 40.

³⁸ Z. Melosik, *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*, Kraków 2006, s. 17.

osadzonej w kontekście zaspokajania przyjemności. Dawniej pełnienie roli ojca wiązało się z tradycyjnym etosem zdyscyplinowanej i uporządkowanej pracy. Dziś zauważa się tendencję koncentrowania się bardziej na przeżywaniu przyjemności niż wypełnianiu długofalowo zaplanowanych zamierzeń.

2.3. Ojciec „trujący”

Kategoria ojców „trujących” stanowi najbardziej smutną rzeczywistość ojcostwa. Do tej kategorii zalicza się ojców najbardziej raniących swoje dzieci. Maria Braun-Gałkowska wskazuje, że trudno określić liczebnie tę grupę ojców, ale przyjmuje się, że to właśnie kilka procent ojców jest szczególnie niebezpieczna dla swych dzieci, które bywają okrutnie dręczone, a nawet zabijane³⁹. Nic tak nie rani dziecka, jak okrucieństwo ojca. Styl ojca, który nie kocha swojego dziecka lub kocha je warunkowo, najczęściej naznaczony jest przemocą. Nieobcy wynaturzonemu ojcostwu jest także alkoholizm oraz nadużycia seksualne. Przemoc w rodzinie jest kulminacją narastającej niewrażliwości i oschłości uczuciowej ojca, który stosując przemoc fizyczną głęboko rani swoje dzieci.

2.4. Ojciec dobry

Dobre, dojrzałe ojcostwo realizuje się w połączeniu z wypełnianiem obowiązku materialnego utrzymania rodziny. Taki styl realizowania ojcostwa jest niezwykle pożądany, zwłaszcza w kontekście prawidłowego rozwoju dzieci oraz realizacji partnerskiego układu małżeńskiego. Dojrzałe ojcostwo charakteryzuje się głęboką więzią emocjonalną między ojcem a dzieckiem, zwłaszcza w okresie dzieciństwa i dojrzewania. Wiąż ta jest fundamentem stabilności uczuciowej, poczucia bezpieczeństwa oraz odwagi zdobywania świata w całym późniejszym życiu dziecka⁴⁰. Właściwie przeżywane ojcostwo przejawia się w obecności ojca pod względem fizycznym i psychicznym, co często trudno pogodzić z wykonywaną pracą zarobkową. Dojrzałe ojcostwo realizuje się w byciu dla swojego dziecka i poświęcaniu mu czasu. Podstawowym warunkiem realizacji dobrego ojcostwa jest baczenie na potrzeby dziecka, nie tylko te materialne, ale przede wszystkim uczuciowe i emocjonalne. Dojrzały ojciec ustanawia określone normy oraz zasady postępowania i czyni to ze względu na wartości, które – sam zachowując w swoim życiu – chce przekazać dziecku⁴¹. Takim sposobem, ojciec

³⁹ M. Braun-Gałkowska, *Być ojcem*, s. 205.

⁴⁰ J. Augustyn, *Ojcostwo. Aspekty pedagogiczne i duchowe*, Kraków 1999, s. 89.

⁴¹ E. Trubiłowicz, M. Gosztyła, *Style pełnienia roli ojca we współczesnych rodzinach*, s. 24.

staje się autorytetem dla swojego dziecka. Autorytet ten umacnia się w miarę dorastania dzieci, które widząc właściwe łączenie pracy zawodowej z obowiązkami rodzinnymi, znajdują w ojcu oparcie, zaufanie i pomoc.

Dobry ojciec to taki, który potrafi stworzyć atmosferę otwartości, która będzie motywować dziecko do rozmowy na tematy najważniejsze dla niego. Dlatego ważnym jest, by w klimacie otwartości, ojciec względem dziecka wyrażał się w sposób jasny i precyzyjny. Dobry ojciec znajduje odpowiednie słowa komunikujące dziecku to, o co mu chodzi. Jego uczciwość rodzicielska polega na tym, że konsekwentnie motywuje dziecko do wykonywania poleceń⁴². Jednak wychowywanie do posłuszeństwa musi iść w parze ze stworzeniem klimatu zaufania. Wzór ojcostwa charakteryzującego się autorytetem, a jednocześnie partnerstwem, jest wyznacznikiem dla każdego mężczyzny.

Zakończenie

Zmiany na tle społeczno-ekonomicznym, które w XIX w. umożliwiły kobietom wejście na rynek pracy, zmieniły jasno określony obowiązujący podział ról rodzicielskich. Przyglądając się sytuacji dzisiejszej rodziny, można stwierdzić, że kontekst ekonomiczny wciąż ma duże znaczenie w sposobie funkcjonowania rodziny. Istotnie wpływa on na pełnienie ról w rodzinie i łączy się ze stylami realizowania ojcostwa.

W Polsce najczęściej występuje mieszany model ról małżeńsko-rodzinnych, oscylujący pomiędzy modelem partnerskim a tradycyjnym. Opiera się on często na podwójnym obciążeniu kobiet obowiązkami zawodowymi i rodzinnymi. Pomimo podejmowania przez kobiety pracy zawodowej, ojciec wciąż spędza wiele czasu poza domem, stąd klaruje się z typologii ojcostwa obraz najbliższy ojcu psychicznie nieobecnemu, który o wiele mniej niż kobieta angażuje się wychowanie dzieci i w prace domowe. Większe znaczenie pracy zawodowej mężczyzny jest często uwarunkowane wyższymi dochodami. Niemniej jednak zauważalne są zmiany przejawiające się w zwiększającym się zaangażowaniu ojców w wypełnianie obowiązków domowych. Zauważalne włączanie się w wypełnianie obowiązków domowych stawia ojców w dobrym świetle i pokazuje występującą chęć realizacji dobrego ojcostwa.

Jasno określony podział ról rodzicielskich między matką a ojcem zaciera się, a trudność sformułowania na nowo roli ojcowskiej jest dla mężczyzn kłopotliwa. Presja utrzymania rodziny i dłuższa obecność w pracy, kosztem godzin spędzonych z rodziną, skutkuje rozgoryczeniem i brakiem spełnienia w roli ojca.

---

⁴² G. MacDonald, *Wzorowy ojciec*, Kraków 1991, s. 50.

Nawarstwianie się innych czynników kulturowych wpływających na ojcostwo może być przyczyną deformacji ojcostwa. Pośrednio, w kontekście ekonomicznym, negatywny obraz ojcostwa wzmacniają także zjawiska niewłaściwego przedstawiania obrazu ojca w serialach telewizyjnych, które zorientowane są głównie na idee konsumpcjonizmu.

Wobec zmian w stylu realizacji roli ojca i przenikających się wzorów ojcostwa, mężczyźni muszą dziś na nowo zdefiniować swoje miejsce w rodzinie nie tylko w kontekście wypełniania funkcji ekonomicznej, ale także w całości kształcie funkcjonowania życia rodzinnego. Mnogość wzorców, zarówno tych, które oddziałują pozytywnie, jak i tych o negatywnym działaniu, powoduje, że decyzja o podjęciu roli ojcowskiej nie jest jednorazową decyzją. Prawidłowe funkcjonowanie w roli ojca, które będzie skutkowało ukształtowaniem dojrzałej osobowości dziecka, wymaga ciągłego zaangażowania, pracy i realizacji zadań nie tylko na płaszczyźnie ekonomicznej. Niemniej jednak nadal istotną funkcją mężczyzn – mężów i ojców – jest zapewnienie bytu materialnego osób, za które są oni odpowiedzialni.

Streszczenie

Na skutek zmian społeczno-ekonomicznych tradycyjny podział ról rodzinnych został zaburzony. Współcześnie ukształtował się partnerski model rodziny, w którym mężczyzna i kobieta dzielą obowiązki wynikające z uczestnictwa w życiu rodzinnym. W rzeczywistości jednak proporcje obciążenia rodziców obowiązkami zawodowymi i rodzinnymi rozkładają się nierównomiernie. Wobec tych zmian ojcowie muszą na nowo zdefiniować swoją pozycję w rodzinie. Artykuł przedstawia ogólne sposoby pełnienia roli ojca w kontekście ekonomicznym. Artykuł ma charakter przeglądowy.

SŁOWA KLUCZOWE: ojcostwo, rodzina, kontekst ekonomiczny.

Summary

Performing the role of the father in an economic context

As a result of socio-economic changes, the traditional division of family roles has been disturbed. Nowadays a partnership family model has been formed, in which men and women share the obligations arising from participation in family life. In reality, however, the proportions of professional and family burdens of parents are unequally distributed. In view of these changes, fathers need to redefine their position in the family. This article

presents general methods to perform the role of the father in the economic context. The article is to be treated as a review.

KEYWORDS: family, fatherhood, sociology, economics.

Bibliografia

- Adamski F., *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków 2002.
- Arcimowicz K., *Obraz ojca w polskich mediach*, „Niebieska linia” nr 1/2004, <http://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/4374-obraz-ojca-w-polskich-mediach> (18.12.2013)
- Augustyn J., *Ojcostwo. Aspekty pedagogiczne i duchowe*, Kraków 1999.
- Braun-Gałkowska M., *Być ojcem*, [w:] Kornas-Biela D. [red.], *Oblicza ojcostwa*, Lublin 2001, s. 201–210.
- Czynnik ekonomiczny główną przyczyną podziału ról zawodowych i rodzinnych kobiet i mężczyzn. Informacja prasowa przygotowana na potrzeby projektu Godzenie ról rodzinnych i zawodowych kobiet i mężczyzn*, Warszawa 10. 01. 2011.
- Delumeau J., *Niezupełnie ten sam*, Warszawa 1996.
- Duch-Krzystoszek D., *O podziale władzy i obowiązków w rodzinie*, [w:] Sikorska J. [red.], *Kobiety i ich mężowie. Studium porównawcze*, Warszawa 1996, s. 137–157.
- Duch-Krzystoszek D., *Wartość pracy kobiet i mężczyzn z rodzinie i na rynku pracy*, Raport z konferencji *Polska dla rodziny – rodzina dla Polski*, Warszawa 2009.
- Dyczewski L., *Ojciec w ocenie dorosłych dzieci*, [w:] Kornas-Biela D. [red.], *Ojcostwo wobec wyzwań współczesności*, Lublin 2011, s. 53–67.
- Fijałkowski W., *Ojcostwo na nowo odkryte*, Pelplin 1996.
- Ile czasu rodzice poświęcają swoim dzieciom?*, TNS OBOP 2004, Warszawa.
- Kluczyńska U., 2008, „*Nowe ojcostwo*” w kontekście przemian męskości w kulturze współczesnej, [w:] Muszyński W., Sikora E. [red.], *Miłość, wierność i uczciwość na rozstajach współczesności. Kształty rodziny współczesnej*, Toruń, s. 170–186.
- Kobiety i mężczyźni o podziale obowiązków domowych*, CBOS 2006, Warszawa.
- Kornas-Biela D., *Kulturowo-społeczne przyczyny kryzysu ojcostwa*, [w:] tazze [red.], *Ojcostwo wobec wyzwań współczesności*, Lublin 2011, s. 35–49.
- MacDonald G., *Wzorowy ojciec*, Kraków 1991.
- Mandal E., *Kobiecość i męskość. Popularne opinie a badania naukowe*, Warszawa 2003.
- Melosik Z., *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*, Kraków 2006.
- Potrzeby prokreacyjne oraz preferowany i realizowany model rodziny*, CBOS 2012, Warszawa.
- Rola i pozycja mężczyzny w życiu rodzinnym i zawodowym. Informacja prasowa przygotowana na potrzeby projektu Godzenie ról rodzinnych i zawodowych kobiet i mężczyzn*, Warszawa 2011.
- Sikorska M., *Nowa matka, nowy ojciec, nowe dziecko: o nowym udziale sił w polskich rodzinach*, Warszawa 2009.

- Slany K., *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2002.
- Szulich-Kałuża J., *Współczesne ojcostwo w dyskursie prasowym na przykładzie Gazety Wyborczej i Polityki*, [w:] Kornas-Biela D. [red.], *Ojcostwo wobec wyzwań współczesności*, Lublin 2011, s. 69–74.
- Titkow A., Duch-Krzystoszek D., Budrowska B., *Nieodpłatna praca kobiet. Mity, realia, perspektywy*, Warszawa 2004.
- Trubiłowicz E., Gosztyła M., *Style pełnienia roli ojca we współczesnych rodzinach*, [w:] Kornas-Biela D. [red.], *Ojcostwo wobec wyzwań współczesności*, Lublin 2011, s. 21–34.
- Wyżlic M., *Przedstawienie ojcostwa w serialach telewizyjnych*, [w:] Kornas-Biela D. [red.], *Ojcostwo wobec wyzwań współczesności*, Lublin 2011, s. 75–84.
- Ziemska M., *Postawy rodzicielskie*, Warszawa 1973